

PRIMER CONGRÉS EUROREGIONAL DE MUSEOGRAFIA INDUSTRIAL AL MUSEU DEL CALÇAT D'INCA: CONCEPTUALITZACIÓ, MATERIALITZACIÓ I AVALUACIÓ

Lourdes Melis Gomila,¹ Aina Ferrero Horrach²

1. Universitat de les Illes Balears.
lourdes.melis@uib.cat

2. Museu del Calçat i de la Indústria.
ana.fhorrach@gmail.com

Paraules clau: patrimoni industrial, congrés, museografia, museologia, Museu del Calçat i de la Indústria.

Resum. *Del 5 al 8 d'octubre de 2023 es va celebrar el Primer Congrés de Museografia Industrial, titulat «La museïtzació del patrimoni industrial a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània». Fou impulsat pel Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca (Mallorca), la Universitat de les Illes Balears, el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNATEC) i l'Institut Ramon Muntaner. L'article desenvolupa la conceptualització i necessitat del congrés, les principals aportacions sorgides en els àmbits temàtics tractats, la seva contribució a l'àmbit de la museologia i el patrimoni industrial, i una reflexió final sobre la seva continuïtat.*

Keywords: Industrial heritage, Congress, Museography, Museology, Museu del Calçat i de la Indústria.

Abstract. *The First Conference on Industrial Museography, entitled «The Musealization of Industrial Heritage in the Pyrenees-Mediterranean Euroregion», was held from 5 to 8 October 2023. It was promoted by the Museum of Footwear and Industry of Inca (Mallorca), the University of the Balearic Islands, the National Museum of Science and Technology of Catalonia (MNATEC) and the Institut Ramon Muntaner. The article develops the conceptualisation and need for the congress; the main contributions arising in the thematic areas covered; its contribution in the field of museology and industrial heritage; and a final reflection on its continuity.*

1. INTRODUCCIÓ

El concepte de patrimoni cultural és complex, heterogeni i dinàmic, ja que la naturalesa de les manifestacions que s'hi poden englobar és múltiple i evolucionaria paral·lelament amb la societat. És una de les categories patrimonials més presents a les societats actuals a causa del seu passat recent. Fins i tot, a vegades el seu ús és encara vigent. La seva distància temporal pròxima pot sovint provocar que el seu valor patrimonial i històric passi desapercebut per a la societat. Afortunadament, fa dècades que des de l'àmbit científic es treballa per aconseguir el seu reconeixement, protecció i difusió.

Després de la Segona Guerra Mundial, sorgeix a Europa una nova consciència de protecció patrimonial. Una de les conseqüències més significatives n'és l'aprovació de documents que tenen com a objectiu procurar una protecció del patrimoni cultural.¹ És en aquest moment quan el debat entorn d'aquest concepte fa que el terme de patrimoni historicoartístic sigui ampliat i es comencin a considerar altres tipus de béns, entre ells els de caràcter industrial (Llull, 2005).

En aquest sentit, els orígens d'aquesta consideració es poden situar en el Regne Unit a mitjan segle XX amb l'anomenada disciplina de l'Arqueologia Industrial, la qual va evolucionar cap al concepte de patrimoni industrial (Cura & Ruiz, 2014).

A Espanya s'hagué d'esperar al període democràtic per trobar una vertadera preocupació i valoració d'aquest tipus de patrimoni. Andrés & Soria (2023) situen la seva protecció en quatre àmbits diferents. Un dels fonamentals és el legislatiu, a partir de l'aprovació de les lleis de patrimoni històric per part de les diferents comunitats autònomes.

Aquestes foren redactades amb l'objectiu bàsic de reconèixer institucionalment i socialment el patrimoni cultural, i establir mecanismes legals per a la seva protecció. En general, estableixen, entre altres, una definició del patrimoni, així com una sistematització de les tipologies en les quals es pot classificar. Un exemple n'és l'article primer de la Llei 16/1985, de 25 de juny, de patrimoni històric espanyol, que contempla la següent definició:

Integren el Patrimoni Històric Espanyol els immobles i els objectes mobles d'interès artístic, històric, paleontològic, arqueològic, etnogràfic, científic o tècnic. També en formen part el patrimoni documental i bibliogràfic, els jaciments i les

1 Cal esmentar la Convenció de la Haia per a la Protecció dels Béns Culturals en cas de conflicte armat i el seu Reglament, redactat per la UNESCO i celebrada en el 1954. També la Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Mundial Cultural i Natural de la UNESCO de 1972.

zones arqueològiques, així com els llocs naturals, jardins i parcs, que tinguin valor artístic, històric o antropològic. Així mateix, formen part del patrimoni històric espanyol els béns que integrin el patrimoni cultural immaterial, de conformitat amb allò que estableixi la seva legislació especial.

Aquesta demostra perfectament l'ampliació del concepte de patrimoni. Entre les categories a les quals es fa referència, es vol destacar la tècnica, ja que és aquella que es relaciona amb el patrimoni industrial.

En aquest sentit, es vol fer incís en la definició que ofereix la Llei 12/1998, de 21 de desembre, de patrimoni històric de les Illes Balears, ja que en aquesta es parla explícitament del patrimoni industrial en el seu article primer:

El patrimoni històric de les Illes Balears s'integra de tots els béns i valors de la cultura, en qualsevol de les seves manifestacions, que revelen un interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, històricoindustrial, paleontològic, etnològic, antropològic, bibliogràfic, documental, social, científic i tècnic per a les Illes Balears.

Arran d'aquesta apreciació, sorgiren a les Illes múltiples estudis realitzats sobre la producció manufacturera i industrial. Cal destacar aquells fets entorn de la indústria del calçat a Menorca (Martínez, 2002, 2007), però també a diferents indrets de Mallorca (Manera, 2000), amb treballs concretes sobre les localitats de Palma (Escartín, 2001), Lluçmajor (Vidal, 2012) i Inca (Pieras, 2013, 2017). Així mateix, destaquen els estudis sobre la producció de la perla a Manacor (Sansó, 2008) i la indústria del moble en aquesta mateixa ciutat (Sansó, 2011). Cal no oblidar la producció de teixits i brodats (Roca, 2006; Quetglas & Pérez, 2014; Bibiloni & Valero, 2000; Melis, 2014), entre altres activitats.

A partir d'aquest context, es va considerar necessari impulsar un congrés que oferís un marc científic per difondre les inicitives museogràfiques fetes entorn del patrimoni industrial a la zona de l'Euroregió.

En aquest sentit, la comunicació presentada té com a objectiu principal deixar constància de la celebració del I Congrés Euroregional de Museografia Industrial, celebrat en el Museu de la Indústria i el Calçat d'Inca durant el mes d'octubre de 2023. Es considera oportú definir quin fou el punt de partida del congrés, els temes tractats i les conclusions a les quals es va poder arribar.

Així mateix, es pretén definir, en línies generals, quin és l'estat de la qüestió entorn dels estudis de caràcter científic tant de l'àmbit de la museografia com del patrimoni industrial a les Illes Balears. També es vol comprovar les trobades científiques que actualment permeten difondre i compartir el co-neixement generat entorn d'aquestes disciplines.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Com ja s'ha esmentat, actualment hi ha un nombre significatiu d'estudis sobre les activitats industrials a les Balears i arreu de l'Euroregió. Aquests se solen centrar en el seu sorgiment, la seva ubicació i extensió arreu del territori, el seu nivell de producció i el seu desenvolupament al llarg de la història.

Allò que es vol remarcar és l'aplicació d'aquests coneixements envers la protecció del patrimoni derivat de les activitats industrials: edificis fabrils, maquinària, eines, instruments, documentació diversa (fotografies, informes tècnics, administratius, cartells, dissenys, etc.), materials, oficis, tècniques, productes, etc.

En aquest sentit, convé subratllar la feina feta des de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Mallorca, la qual ha impulsat projectes molt significatius que han recuperat elements definitoris de la indústria mallorquina, des de molins fariners, fàbriques de teixits o la Central Tèrmica des Murterar (Alcúdia), entre altres.

Es vol mencionar la Ruta dels Molins de Mallorca, la qual neix arran del Projecte Europeu de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània «Els molins, una altra mirada», desenvolupat durant els anys 2013-2015, i encapçalat pel Consell de Mallorca, amb la participació de la Fundació El Solà (Catalunya) i els parcs naturals regionals de la Narbonnaise en Méditerranée (Llenguadoc-Rosselló) i dels Grands Causses (Migdia-Pirineus). El projecte pretenia crear una ruta de descoberta dels molins més emblemàtics de l'Euroregió, la qual es concebí també com un producte turístic i cultural.

En el cas de Mallorca, molts d'ells han estat restaurats al llarg dels darrers quinze anys gràcies als programes de restauració del patrimoni historicoindustrial del Consell de Mallorca. Actualment, la Ruta inclou nou molins situats arreu de l'illa.

Des del mateix Consell s'ofereix també una oferta didàctica basada en tres itineraris que permeten conèixer altres elements de caràcter industrial.

Entre els àmbits que Andrés & Soria (2023) impliquen en el reconeixement i la protecció del patrimoni industrial, es vol destacar la musealització del patrimoni industrial i la creació de nous museus centrats en aquesta temàtica.

En les darreres dècades s'han desenvolupat aquest tipus de propostes arreu del territori europeu, inclòs el de les Illes Balears. Cal destacar la xarxa de museus industrials de Catalunya, encapçalada pel Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (MNACTEC), formada per vint-i-sis espais i museus a partir dels quals es pot conèixer la industrialització d'aquesta comunitat autònoma.

Pel que fa a les Illes Balears, destaca el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca, en el qual s'ha produït una renovació del seu discurs museogràfic i que ha rebut el Premi al Millor Museu Europeu 2022. En el 2023 s'ha impulsat la creació d'una col·lecció museogràfica sobre la manufactura de brodats a Sant Llorenç des Cardassar, amb l'objectiu de donar visualitat a una de les produccions manufactureres més extenses de les Balears, la qual va ser el motor econòmic del poble llorencí fins i tot després del boom turístic.

A Menorca, per una part, la col·lecció Llambies sobre la indústria del calçat a Menorca ha estat museïtzada recentment en una de les sales del Pati de la Lluna d'Alaior de l'antic convent de Sant Diego. Per altra part, cal destacar la secció dedicada a la indústria de Menorca situada en el Museu de Maó, de caràcter estatal.

A Eivissa i Formentera, no hi ha espais o activitats industrials museïtzats, sinó que allò que predomina són les col·leccions i els centres de caràcter etnogràfic, vinculats a algunes de les activitats manufactureres desenvolupades a aquestes illes, com la moda Adlib.

Pel que fa a encontres de caràcter científic, s'han celebrat de manera puntual jornades i congressos, com les Jornades de Patrimoni Industrial de les Illes Balears, celebrades a Mallorca. L'Associació per a la Defensa del Patrimoni de Mallorca (ARCA) també va dur impulsat en el 2015 una campanya a favor de la conservació del patrimoni industrial que va incloure no només visites, sinó també conferències d'experts.

A Menorca cal esmentar les Jornades de Patrimoni Industrial de Menorca, organitzades per l'Institut Menorquí d'Estudis i les Jornades Europees de Patrimoni del 2015, dedicades al patrimoni industrial i tecnològic.

Totes aquestes propostes són molt valuoses i essencials. Ara, cal seguir el camí encetat amb noves aportacions científiques, proteccionistes i museogràfiques que garanteixin una protecció i transferència de coneixement contínua i significativa.

3. CONCEPTUALITZACIÓ DEL CEMUSI

Com ja s'ha dit, a les Illes Balears hi ha importats mostres d'activitats manufactureres i industrials que han estat estudiades, sobretot, des d'un punt de vista històric i econòmic, però caldria que fossin abordades també des d'un punt de vista patrimonial. Sens dubte, els museus que custodien els béns de caràcter industrial, tant mobles com immobles, fan una aportació essencial al seu coneixement i conservació.

Per aquest motiu, es va considerar necessària la celebració del primer Congrés Euroregional de Museografia Industrial (CEMUSI), titulat «La museïtzació del patrimoni Industrial a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània». Aquest fou dedicat exclusivament a la museïtzació del patrimoni industrial, per tal de poder abocar llum i continguts, i donar-li un impuls dins l'àmbit de les Illes Balears.

A més, es va considerar convenient advertir i compartir experiències i coneixements generats en altres territoris, com és el cas de Catalunya, una comunitat pionera en accions desenvolupades entorn del patrimoni industrial. També França, on es van desenvolupar els primers ecomuseus, els quals estan estretament vinculats al patrimoni industrial. Per poder abordar un territori ampli es va concretar dedicar el Congrés a la zona de l'Euroregió, per això també s'hi van englobar el País Valencià i Andorra. Experts de tots els territoris esmentats hi van participar, fet que li ha conferit un caire internacional. A més, d'aquesta manera, la proposta definia un marc temàtic i territorial diferent a la resta de congressos sobre patrimoni industrial celebrats a Espanya.

Les entitats que el van impulsar i organitzar van ser Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca (Mallorca), la Universitat de les Illes Balears, el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNATEC) i l'Institut Ramon Muntaner. La implicació de totes elles és un dels punts rellevants del Congrés, ja que es pretenia no només donar visibilitat a les propostes desenvolupades entorn del patrimoni cultural, sinó compartir experiències i coneixements que contribueixin a la millora del seu coneixement, de la gestió i difusió. La trobada es va considerar també un marc idoni per posar en marxa projectes conjunts que afectassin els diferents territoris representants en l'esdeveniment.

En aquest sentit, el Congrés va comptar amb la participació d'experts provinents de diferents indrets, sobretot ubicats a la zona de l'Euroregió Pirineus Mediterrània, creada en el 2004 i en la qual s'integren els territoris de les Illes Balears, Catalunya i Occitània. Amb el CEMUSI es pretenia treure a la llum i fer valdre espais i col·leccions de caràcter industrial que avui dia no són gaire coneguts ni per la societat local ni pels visitants que venen de fora.

3.1. Objectius del CEMUSI

Per tal de definir correctament les línies estratègiques a seguir en l'organització del CEMUSI, es va creure convenient concretar uns objectius a complir, tant generals com específics. Aquests van ser els següents:

Objectius generals

1. Posar en valor el patrimoni cultural industrial de la zona de l'Euroregió.
2. Donar a conèixer els projectes de museïtzació del patrimoni industrial.
3. Oferir un marc comú per al debat, la transferència del coneixement i la difusió del patrimoni industrial.
4. Obtenir un coneixement científic del patrimoni industrial que contribueixi a les propostes de millora entorn de la seva recuperació i conservació.
5. Tractar el patrimoni industrial des de diferents caires: educatiu, museogràfic, turístic i mediambiental, entre altres.

Objectius específics

1. Potenciar l'estudi del patrimoni industrial a la zona de l'Euroregió.
2. Difondre les mesures i els projectes desenvolupats entorn del patrimoni industrial a l'Euroregió.
3. Conèixer les formes de museïtzació del patrimoni industrial existents a Balears, Catalunya, País Valencià i Occitània.
3. Fer una reflexió conjunta sobre la situació de la gestió del patrimoni industrial.
4. Definir propostes concretes d'actuació entorn del patrimoni industrial.
5. Donar a conèixer sistemes de finançament i/o subvencions existents a Europa i la zona de l'Euroregió.
6. Reunir les intervencions fetes en el Congrés en una publicació de caràcter científic.
7. Celebrar la convocatòria del Congrés bianualment.

3.2. Format, blocs temàtics i activitats del Congrés

El Congrés es va organitzar a partir d'una sèrie de blocs temàtics. Per a cada un d'ells es van proposar ponències i conferències impartides per especialistes en els diferents àmbits definits, que es detallen a continuació:

- Àmbit 1 Nous públics, nous ensenyaments.
- Àmbit 2 Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI.
- Àmbit 3 Noves museografies i noves propostes innovadores.
- Àmbit 4 Patrimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu.
- Àmbit 5 Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial.

A més, es va obrir un període de recepció de propostes de comunicacions. Aquelles acceptades pel comitè científic² s'adheriren conceptualment a algun dels àmbits esmentats. Així mateix, es va donar prioritat a les aportacions vinculades al context del patrimoni industrial, tot i que també es valoraren propostes referides a béns patrimonials que es vinculen directament o indirectament amb la producció industrial.

A part d'aquestes intervencions, es va voler fomentar les relacions dels participants, tant dels interventors com del que hi assistien només com a públic. Per això, es van organitzar una sèrie d'accions de *networking* i un taller. Així mateix, durant tot el programa es van intercalar altres tipus d'activitats que van dinamitzar el Congrés, com actuacions musicals, de dansa i visites guiades.

Pel que fa a les accions de treball en xarxa (*networking*), es va acomodar un espai perquè els assistents poguessin intercanviar-se els seus contactes i compartir idees. Per facilitar-ho, l'Escola de Fusteria de Formació de l'Ajuntament d'Inca, juntament amb els pintors de la Brigada Municipal, van construir un caseller on cada un dels participants podia deixar la seva targeta de contacte o missatges a aquelles persones amb les quals estaven interessades a establir relació.

2 El comitè científic va estar format per la Dra. Aina Ferrero Horrach (Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, Mallorca), el Dr. Jaume Perearnau (MNACTEC), la Sra. Maria Carme Jiménez (Institut Ramon Llull), la Dra. Lourdes Melis Gornila (Universitat de les Illes Balears, UIB) i la Dra. Maria Sebastián Sebastián (Universitat de les Illes Balears).

Figura 1. Participants del CEMUSI a l'espai de *networking*.

Una altra de les accions de treball en xarxa va ser una sessió dirigida dissenyada per S'Àgora. Educació i Cultura. Gràcies a les activitats proposades en aquesta, els participants no només es van poder conèixer personalment, sinó parlar de les seves ocupacions professionals i compartir experiències i opinions sobre diferents temes.

Figura 2. Un moment de la sessió de treball en xarxa dirigida.

Per la seva banda, la cooperativa Bauma va dissenyar el taller «Els ODS als museus industrials», en el qual es va fer una reflexió conjunta sobre com es treballen els objectius de desenvolupament sostenible als museus industrials i com es poden articular en aquests.

Les actuacions artístiques van venir de la mà del grup musical Jansky i del grup de dansa Fiblada.

Figura 3. Moment de l'actuació de dansa per part de la companyia Fiblada.

Figura 4. Grup d'assistents durant la visita a la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor.

Per acabar, es va poder gaudir també d'una visita guiada al Museu del Calçat i la Indústria d'Inca realitzada per la seva directora, la Dra. Aina Ferrero, i d'una excursió i visita a la Farinera del Molí d'en Beió de Manacor, amb les explicacions de la Dra. Magdalena Salas, directora del Museu d'Història de Manacor.

3.3. Difusió del Congrés

El CEMUSI fou difós durant tota la seva organització i també durant el període de realització a partir de diferents canals. El principal fou la seva pàgina web,³ a la qual es troba tota la informació necessària del Congrés, disponible encara avui dia. Aquesta està encara en funcionament, i seguirà informant sobre les futures actuacions entorn de l'esdeveniment.

4. DESENVOLUPAMENT I APORTACIONS DEL CEMUSI

El dijous 5 d'octubre de 2023 va començar el Congrés Euroregional de Museografia Industrial, tenint com a seu d'obertura el Teatre Principal d'Inca. Allà es va dur a terme la ponència inaugural, a càrrec del Sr. Javier Puertas, membre de la Junta Directiva i coordinador nacional a l'estat espanyol de ERIH –European Route of Industrial Heritage. Puertas va parlar dels museus com a eina per a la promoció i difusió de la cultura industrial en un món canviant, i el paper que juga en aquest sentit la Xarxa Europea ERIH. A més, va cridar l'atenció sobre la peculiar naturalesa del patrimoni industrial, en tant que forma part de l'ADN de la societat actual. Aquesta conferència va demostrar la necessitat de posar atenció en aquest tipus de patrimoni, el qual, com ja s'ha dit, moltes vegades passa desapercebut dins la conservació i protecció del patrimoni cultural.

La sessió va acabar amb un concert de Jansky, que va interpretar una obra musical realitzada per encàrrec del Museu del Calçat i de la Indústria amb la col·laboració del Teatre Principal, per ser interpretada en la inauguració del Congrés. L'obra, titulada *Peu/Tris-tras/Cloc-cloc/Trap-trap/...*, va ser creada a partir de l'enregistrament dels sons de les màquines i els treballadors i treballadores de la fàbrica Lottusse durant el mes d'agost previ. Aquesta proposta va posar en relleu una part del procés industrial al qual no s'ha prestat gaire atenció: el renou de les màquines i la relació dels treballadors amb aquest. Així com hi ha estudis i propostes que han impulsat la recuperació de les tonades i cançons interpretades pels treballadors del camp, encara manca aprofundir aquest aspecte en el cas de les fàbriques i tallers.

Des del divendres 6 fins al 8 d'octubre, les sessions del Congrés es van dur a terme en el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. En elles es van tractar els cinc eixos temàtics plantejats per a l'acceptació de comunicacions i les ponències convidades: «Noves museografies i propostes innovadores»; «Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI»; «Pa-

³ <https://cemusi.uib.es/>

trimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu»; «Estudis de públics. Nous reptes, nous ensenyaments» i «Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial».

Les sessions s'iniciaren entorn a la reflexió sobre les noves museografies i les propostes innovadores en el patrimoni industrial. Xavier Llovera, representant del Consell General d'Andorra i ponent convidat, va parlar de la necessitat de reflexionar entorn a la direcció que ha emprès la museografia industrial i introduí el concepte de «museoseducció», aparegut, segons Llovera, a finals del 90 i principis del 2000 per descriure un tipus de museologia encaminada a atraure el visitant. Sens dubte, aquest concepte agafa importància en l'àmbit de la museografia industrial, la qual ha d'afrontar la museïtzació d'espais que no sempre presenten trets arquitectònics i artístics rellevants, però que són importants des d'altres punts de vista.

Altres comunicants exposaren projectes innovadors, com Amadeu Corbera, qui explicà en la seva comunicació titulada «Musicologia industrial: del cas de Menorca a les possibilitats de Mallorca» el propòsit de traslladar un projecte d'investigació de patrimoni industrial sonor implementat ja a Menorca, a Mallorca, amb la col·laboració del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, amb l'objectiu d'esbrinar els hàbits musicals a les fàbriques de calçat.

Magdalena Salas, per la seva part, explicà en la seva comunicació «La Farinera d'en Beió (Manacor, Mallorca). Un cas únic de recuperació de patrimoni industrial» el projecte de museïtzació de la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor, com un cas únic de recuperació d'aquest tipus de patrimoni industrial en el qual s'han invertit 61.000 EUR des del projecte de disseny fins a la producció.

Ester Prat presentà la comunicació «La Tèrmica de Roca Umbert i la nova museografia immersiva. Disseny de narratives per influir en la interpretació energètica des del sector públic». En ella explicà el triple eix en el qual s'ha basat el projecte de renovació museogràfica: històric, tècnic i respectuós amb el medi ambient, amb el propòsit d'humanitzar la tecnologia i la història, i donar veu als treballadors.

Carme Gelabert també presentà una nova proposta museogràfica, en aquest cas, per a l'Ecomuseu Farinera de Castelló d'Empúries, a partir d'un disseny museogràfic flexible, sostenible i accessible, en què són una sèrie de personatges els encarregats d'acompanyar el visitant. La proposta, duita a terme gràcies als Fons FEDER, s'explicà a la seva comunicació «Patrimoni industrial per al segle XXI. Una nova museografia a l'Ecomuseu Farinera de Castelló d'Empúries».

Com ja s'ha esmentat, la museïtzació dels espais industrials és un repte, no només econòmic, ja que aquests espais han de ser condicionats per despertar la curiositat del públic, el qual no és sempre capaç d'entendre la seva importància. Les noves museografies aplicades avui dia són de cada vegada més originals, sofisticades i atractives.

El següent bloc, «Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI», va comptar amb intervencions molt enriquidores que propiciaren diferents moments de debat entre els participants. Rosa Serra, historiadora i museògrafa, va ser l'encarregada de dur a terme la ponència convidada amb una intervenció titulada «Patrimoni industrial, sostenibilitat i medi ambient: la necessària quadratura del cercle». En ella apel·lava a la necessitat que els professionals del patrimoni industrial siguin atrevits en les seves propostes i posava el focus en el distanciament dels més joves respecte al patrimoni industrial, ja que l'identifiquen amb valors contraris a la sostenibilitat mediambiental.

Mercè Gual presentà una comunicació molt tècnica que parlà dels materials nocius en les intervencions de patrimoni industrial, tot destacant la perillositat de l'amiant, el bifenil policlorat, el plom, el mercuri i el nitrat de cel·lulosa. Finalment, explicà l'existència d'una pàgina web anomenada «Hazards in collections eTool» (<https://hazardsincollections.org.uk/>) per aprendre a conèixer els riscos per a la salut que es troben habitualment en algunes col·leccions de museus.

La intervenció de Damià Vicens Xamena titulada «Els forns tradicionals de guix de la serra de na Burguesa (Mallorca) i el seu estat de conservació» serví per iniciar un debat entorn a la banalització de les actuacions del patrimoni industrial. Jaume Perarnau defensà la necessitat de flexibilitzar les propostes per evitar que l'alternativa sigui que es converteixin en abocadors de fems. Dins aquesta mateixa línia, Rosa Serra afirmà que és necessari arriscar-se per tal d'aconseguir que el patrimoni industrial engresqui la societat. Javier Puertas, per la seva banda, afegí que no es pot embalsamar el patrimoni, sinó que s'ha de fer viure. Dins d'aquest mateix debat, també es tractà la problemàtica entre conservar el patrimoni industrial, fer-lo respectuós amb el medi ambient i conservar la seva autenticitat. En aquest sentit, Mercè Gual explicà la importància de documentar minuciosament totes les transformacions dels processos de producció del patrimoni.

El següent bloc, titulat «Patrimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu», s'inicià amb la intervenció d'Esteve Castanyer, catedràtic d'Història de l'Art Contemporani a la Universitat de Perpignan Via Domitia, i la

seva ponència «Patrimoni industrial al Rosselló. Especificitats històriques i problemàtiques de valorització: potencial, reptes, projectes».

Maria Mesquida inicià el torn de les comunicacions amb la seva proposta «El passat industrial a través de la memòria oral. Dos projectes desenvolupats des de Can Balaguer». En ella proposava una metodologia de mediació cultural comunitària, amb uns itineraris creats amb la col·laboració del teixit associatiu.

Sígrid Remacha juntament amb Ana Pastor, per la seva banda, introduïren la idea de l'arqueologia comunitària en la comunicació titulada «La conservació social i participada de l'Hospital de Cartró de la Vall Fosca». Sígrid Remacha parlà també sobre accessibilitat universal i inclusió social al MNACTEC a través dels grups focus, en una altra comunicació en la qual s'exposava una metodologia de treball a partir de la creació de grups de feina integrats per membres de l'ONCE Terrassa (una persona cega, una persona amb acromatòpsia i una persona amb baixa visió) i un altre format per integrants del MNACTEC (la persona responsable d'accessibilitat, la de comunicació, la de conservació i la d'exposicions).

En aquest bloc es tractaren algunes de les qüestions que, si bé no són concretes de la museografia industrial, són considerades avui dia primordials a l'hora de posar en marxa un nou espai museístic i potenciar-lo. Els museus han d'anar més enllà d'espais oberts, ja que han de ser també espais integradors, participatius i lliures de barreres, tant físiques com intel·lectuals. Si això suposa un repte per als museus de nova creació o per a aquells que tracten temes més propers a la societat, aquest es veu incrementat en els museus industrials, no només per les barreres arquitectòniques que solen presentar, moltes de vegades insalvables, sinó per les idees que la seva funció original pot implicar. En aquest sentit, cal oferir una mirada reflexionada i actual sobre els processos productius que s'hi produïen, les estructures de treball que hi predominaven o les conseqüències socials i econòmiques derivades.

El dissabte 7 d'octubre s'inicià amb les conferències convidades de Miquel Pieras i Jaume Luis Salas. Pieras exposà «Una història de la indústria del calçat a Inca», a la qual repassà els canvis experimentats per aquesta indústria en el municipi, des dels anys 30 (en què el 40 % de la població es dedicava al sector secundari –bàsicament tèxtil i calçat) fins als anys 90, quan les fàbriques de calçat es veieren obligades a cercar noves vetes de mercat i noves estratègies per sobreviure a la caiguda del sector. Jaume Luis Salas, per la seva banda, explicà la recent proposta de recuperació de la fàbrica Fluxà a Inca, que té com a objectiu que aquesta es percebi com la casa de tots, per la qual cosa encara s'està definint quin serà el seu nou ús.

El següent bloc, titulat «Estudis de públics. Nous reptes, nous ensenyaments», s'inicià amb la ponència convidada d'Óscar Navajas, subdirector del Departament d'Història i Filosofia de la Universitat d'Alcalà. Sota el títol «Museos y museología social. Metodologías para una biopoética en los museos», Navajas plantejà que la museologia social –que tindrà oficialment un nou comitè dins de l'ICOM–, és un tipus de museologia de la resistència, en què es proposa recuperar el patrimoni a partir del vincle que es genera entre els béns i les persones. Els museus, segons Navajas, han de ser un acte de responsabilitat ciutadana acompanyada pels professionals i han d'evitar institucionalitzar-se en excés, de manera que les persones en siguin sempre el centre.

Biel Company, Yadira Fernández i Marina López iniciaren les comunicacions d'aquest bloc amb la intervenció titulada «Transformant la tasca educativa al Museu del Calçat i de la Indústria: un camí cap a la inclusió». En ella exposaren la tasca realitzada al Museu del Calçat d'Inca en termes d'accessibilitat gràcies a la col·laboració amb Esment Guies i Apropa Cultura, i plantejaren la necessitat de superar la por de les institucions a perdre el control quan es treballa amb diferents col·laboracions.

Luise Reitstätter, amb la comunicació «Aprender escuchando a un Consejo Ciudadano», plantejà una metodologia de treball per formar un consell ciutadà com a mètode de representativitat a l'hora d'introduir propostes en la gestió d'un museu industrial. A través del mètode del «Thinking aloud» i posterior enquesta, es dona veu a la societat perquè participi activament en el dia a dia de la institució, insistint en la necessitat d'acceptar el *feedback* d'aquest consell ciutadà i, per tant, reconeixent-li el seu valor.

Juan José Burgués també proposà una metodologia de treball, en aquest cas, d'avaluació del seu taller d'impressió amb la impremta MINERVA.

Joan Vicens i Albert Forés, per la seva banda, presentaren la necessitat de dignificar la professió dels museòlegs amb la seva comunicació «Les associacions de professionals de la museologia. Un espai de treball per millorar els museus. El cas de l'AMC».

Aina Ferrero tancà aquest bloc amb la conferència i visita guiada «La redefinició del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca a partir dels postulats de la sociomuseologia», en la qual es tractà el procés de transformació del Museu del Calçat des d'una concepció tradicional a una social, amb una metodologia basada en la participació comunitària i els estudis de públic.

Totes les intervencions demostraren que la museologia social, tant a l'ordre del dia actualment, és una metodologia i concepció que pot dotar els museus industrials d'una visió totalment nova, més propera a la societat i, per tant, convertir-los en espais totalment integrats en ella.

El darrer bloc sobre «Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial» s'inicià amb la intervenció d'Ester Noguer, membre del Departament d'Economia de la Universitat de Girona i presidenta del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Noguer parlà del turisme com a segona oportunitat per als espais industrials i exposà diverses xarxes de turisme industrial com el XATIC (Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya), l'AOTI (Asociación de Operadores de Turismo Industrial) o l'APIVA (Associació de Patrimoni Industrial Valencià).

Lourdes Melis presentà la conferència «La gestió turística dels museus: conceptualització, objectius, propostes i reflexions», en què plantejà la qüestió si és possible aplicar una museologia social al turisme, i obrí el debat entorn a l'incòmode binomi cultura-turisme, tot criticant l'actual gestió del turisme cultural a les Balears.

El torn de les comunicacions les inicià Amàlia Sales, parlant d'«El patrimoni industrial de Felanitx: de la monumentalitat a la invisibilitat», amb què explicà el canvi de percepció experimentat pels infants una vegada que realitzen la visita guiada gràcies a les aportacions del Consell de Mallorca.

Eudald Serra plantejà a la seva comunicació «El patrimoni industrial de Manresa i el desenvolupament territorial del Pla de Bages» que el principal repte dels museus és que siguin útils per a la societat i que no tanquin.

Amb la comunicació «La innovació silenciosa. Productivitat i patents al sector del calçat (1870-1966)» de Ramon Molina de Dios, es tractà la relació entre la persona i la màquina, i s'explicà que en nombroses ocasions van ser els mateixos treballadors els qui van fer les innovacions a les màquines que utilitzaven; en aquest sentit, la United Shoe Machinery Company registrà 459 patents a Espanya entre tacons, sistemes de cosit, cosit decoratiu, ús de la goma, etc.

Laura Soriano explicà la col·laboració publicoprivada en el Pla Estratègic de Turisme de 2022 amb la seva comunicació titulada «Alcoi: la conservació del patrimoni industrial a través de la gestió turística».

El turisme, una activitat tan important no només a les Balears, sinó a escala mundial, no pot ser obviat en la gestió del patrimoni. Al contrari, són nombrosos els exemples que demostren que el resultat pot ser no només la pèrdua del patrimoni, sinó també d'identitat. Abordar els fluxos turístics de manera concreta, proposar solucions a les dificultats detectades i intentar reconduir-les de manera positiva és una tasca que demana una col·laboració constant i real entre els gestors de patrimoni i els turístics.

La jornada acabà amb l'actuació de la companyia de dansa Fiblada, que interpretà una peça realitzada específicament per al Congrés, coreografiada per ser ballada a l'exposició permanent del Museu del Calçat, en estreta relació amb les màquines i altres objectes exposats. Aquesta peça, juntament amb la musical de la sessió inaugural de Jansky, es programaren amb l'objectiu de mostrar que existeix una altra manera d'interpretar i acostar el patrimoni industrial a un públic divers.

El Congrés finalitzà el diumenge 8 d'octubre, amb la conferència de clausura a càrrec d'Aina R. Serrano, coordinadora de Patrimoni Industrial del Consell de Mallorca. En ella exposà un estat de la qüestió del patrimoni industrial a Mallorca i explicà que en l'actualitat tan sols existeixen a l'illa dos museus considerats de caire industrial: el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, i la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor.

5. CONCLUSIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR

De totes les intervencions, reflexions i debats que es van generar en el CEMUSI, és possible extreure'n una sèrie de conclusions ben interessants entorn del patrimoni industrial i la seva museïtzació. Aquestes s'han recollit en els següents punts:

- Cal interpretar el patrimoni industrial d'una manera ampla, enriquidora i atractiva. Per això es considera oportú reflexionar entorn de les següents idees:
 - Debat entorn a la banalització de les actuacions en el patrimoni industrial.
 - Equilibri «abocadors de fems i parcs d'atraccions».
 - Necessitat de no embalsamar el patrimoni i fer-lo viure.

- El patrimoni industrial és percebut amb valors contraris a la sostenibilitat mediambiental.
 - Les noves generacions demostren un sentiment de llunyania.
 - Existeix una problemàtica en la conservació del patrimoni industrial respectant el medi ambient i conservant la seva autenticitat.
- La museografia industrial té característiques molt específiques.
 - Necessitat d'humanitzar la tecnologia i la història.
 - S'ha de crear una narrativa motivadora.
 - Apropiadada per implementar la museologia social.
 - Museus pròxims al territori.
- Existeix la possibilitat de recuperar el patrimoni industrial a partir dels vincles que genera amb la comunitat.

En general, es poden també definir una sèrie de punts valoratius sobre el CEMUSI que permeten afirmar que la contribució del Congrés ha estat positiva.

- Àmplia participació de comunicants, ponents, conferenciats i assistents.
 - 17 comunicacions acceptades.
 - 10 ponències i conferenciants convidats.
 - 11 museus participants.
 - 77 inscripcions.
- Participants provinents de Balears, Catalunya, País Valencià, Andorra, França.
- Diversitat d'entitats i institucions implicades en el Congrés, amb un total de 10 entitats implicades.
- Constatació de les mateixes necessitats entorn del patrimoni industrial en el territori de l'Euroregió.
- Necessitat de definir un marc per tractar de manera específica els museus industrials.

Per totes aquestes raons, es considera que les perspectives de futur del CEMUSI són viables i, de fet, ja s'ha començat a treballar en elles. Actualment, s'està preparant la publicació de les actes, en les quals es reuniran els textos de totes les ponències, conferències i comunicacions que es pogueren escoltar.

Així mateix, totes les institucions implicades ja han acordat una segona edició del Congrés, el qual es pretén celebrar bianualment. La seva seu central serà el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca, però es contempla la possibilitat que es vagi alternant aquesta localització amb una altra de diferent cada quatre anys. D'aquesta manera, l'esdeveniment tendria una modalitat de semiitinerància.

De totes maneres, es vol aclarir que la informació completa de l'edició de les actes d'aquesta primera edició, així com l'actualització de la informació de la celebració de la pròxima, es podran trobar a la pàgina web oficial.⁴

Per acabar, es vol fer una consideració final que ha resultat ser, per a l'equip organitzador, una de les més satisfactòries. En un principi, quan es començaven a perfilar les línies temàtiques del CEMUSI, es va plantejar la necessitat que aquest estigués dedicat al patrimoni industrial des d'un punt de vista ampli. Però, com més es concretaven els temes a tractar, més adient es va considerar delimitar-los l'àmbit de la museografia industrial. Si bé en un principi aquesta decisió resultava dubtosa, avui dia es considera que fou tot un encert. Cal fomentar els estudis i el coneixement de la museologia, un àmbit que a Balears necessita un impuls important, com ja va defensar Guillem Rosselló Bordoy precisament a les III Jornades d'Estudis Locals d'Inca de l'any 1996: «...l'aventura dels museus a Mallorca és un desafiament que val la pena afrontar-lo, lluitar per ell, malgrat incompressions, tossudeses i entrebancs continuats».

4 <https://cemusi.uib.es/>

REFERÈNCIES

Andrés López, Gonzalo i Soria Cáceres, Carlos Hugo. 2023. El estudio del patrimonio industrial en España: cincuenta años de análisis sobre el legado de la industrialización contemporánea (1972-2022). Cuadernos Geográficos 62(1): 208-232

Eusebi Casanelles Rahola. 2004. Recuperacion y uso del patrimonio industrial. Cuadernos del Claeh, n°88: 57-64.

Escartín, Joana Maria. 2001. La ciutat amuntegada: indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma contemporània (1840-1940). Palma, Documenta Balear.

Govern d'Espanya. Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. Butlletí Oficial de l'Estat, núm. 155, de 29 de junio de 1985.

Govern de les Illes Balears. Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears. BOIB núm. 165, de 29 de desembre de 1998.

Josué Llull Peñalba. 2005. Evolución del concepto y de la significación social del patrimonio cultural. Arte, Individuo y Sociedad, vol. 17:175-204.

Manera, Carles (dir.). 2002. Las islas del calzado: historia económica del sector en Baleares (1200-2000). Palma, Leonard Muntaner.

Martínez Bosch, Joan. 2002. La manufactura del calçat a menorca (1855-1923). Revista de Menorca, vol. 86, núm. I: 79-90.

Melis Gomila, Lourdes. 2014. Tallers, brodadores i brodats a Sant Llorenç des Cardassar (1924-1974). Col·lecció Pou Vell. Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar.

Pieras Villalonga, Miquel. 2013. La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques. XIV Jornades d'Estudis Locals: 117-125.

2017. La indústria del calçat a Inca (1950-1960). XVIII Jornades d'Estudis Locals: 131-142.

Pérez Pastor, Plàcid i Quetglas Cifre, Antoni. 2014. La producció de teixits a Sóller: de la manufactura a la indústria mecànica (S. XIV-XX). Palma, +Cultura, Turisme i Patrimoni.

Sansó Barceló, Sebastià. 2011. Els fusters de Manacor. Associació Empresarial de la Fusta de Balears.

Vidal Nicolau, Antoni. 2012. La fabricació de calçat de pell a Lluçmajor [Analíticas]: els orígens de l'expansió industrial (1870-1936). Lluçmajor, Ajuntament de Lluçmajor.